

УДК: 351:338.2

Дяченко Олексій Петрович
доцент кафедри обліку і оподаткування
Одеського державного аграрного університету,
кандидат економічних наук

МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОТИДІЇ РОЗВИТКУ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ В КОНТЕКСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ТА СТАНДАРТІВ

Анотація. У статті досліджуються міжнародні стандарти, їх сутність, склад і принципи та розвиток міжнародного співробітництва в напрямку державного регулювання протидії розвитку тіньової економіки. Проаналізовано склад та напрямки діяльності міжнародних організацій та їх внесок у боротьбу з національною тіньовою економікою. Досліджено міжнародну систему регулювання процесу протидії розвитку тіньової економіки, участь і внесок у неї нашої держави.

Ключові слова: тіньова економіка; корупція; тіньові потоки; міжнародні стандарти; міжнародні організації.

Дяченко О.П. Механизмы государственного регулирования противодействия развитию теневой экономики в контексте функционирования международных организаций и стандартов

Аннотация. В статье исследуются международные стандарты, их сущность, состав и принципы и развитие международного сотрудничества в направлении государственного регулирования противодействия развитию теневой экономики. Проанализирован состав и направления деятельности международных организаций и их вклад в борьбу с национальной теневой экономикой. Исследована международная система регулирования процесса противодействия развитию теневой экономики, участие и вклад в нее нашего государства.

Ключевые слова: теневая экономика; коррупция; теневые потоки; международные стандарты; международные организации.

Diachenko O.P. Mechanisms of state regulation of counteraction to the development of the shadow economy in the context of the functioning of international organizations and parties

Annotation. The article examines the international standards, their essence, composition and principles and the development of international cooperation in the direction of effective regulation of counteraction to the development of the tiny economy. The composition and directions of activity of international organizations and their contribution to the struggle against the national shadow economy are analyzed. Also, the international system of regulating the process of counteraction to the development of the tiny economy, participation and contribution to it by our state has been researched.

Key words: shadow economy; corruption; shadow streams; international standards; international organizations.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У контексті ризиків розбалансованості світової економіки, загроз кризових явищ зміна підходів до механізмів та інструментів детінізації економічної діяльності є передумовою забезпечення стійкості економіки до кризових явищ. Стає очевидним, що глобалізація одночасно несе в собі як позитивний, так і негативний вплив на процес детінізації економіки. Позитивним є те, що в умовах глобалізації значно зростає відкритість національних економік, посилюється співпраця з міжнародними системами переказування коштів і поглиблюється співпраця фінансових розвідок усіх країн світу.

З огляду на це, механізм відмивання коштів не може працювати ефективно, відмивання незаконних доходів стає дедалі важчим. Однак, з іншого боку, така ситуація породжує вдосконалення методів і шляхів виведення «брудних» грошей із тіньового сектора економіки міжнародними злочинними угрупованнями, зокрема неоднорідність соціально-економічного розвитку країн світу призводить до домінування більш могутніх держав чи ТНК. Звідси видно, що глобалізація також підсилює негативні прояви процесу детінізації як національних економік, так і світового господарства в цілому.

Саме через це міжнародні організації та стандарти боротьби з тіньовою економікою мають значний вплив на механізми державного регулювання протидії розвитку процесів тіньової економіки в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток міжнародних організацій та стандартів протидії розвитку тіньової економіки досліджуються численною когортою світових і вітчизняних учених, що вказує на значущість проблем у цій царині. Основні шляхи державної політики протидії розвитку тіньової економіки в Україні в контексті рекомендацій міжнародних організацій та вироблених стандартів розглядаються в працях багатьох науковців – Ф. Шнайдера, Д. Каселя,

В. Патрізі, І. Гришової, В. Мандибури, О. Наумова, О. Прохоренко, Т. Шабатури, О. Галицького, Т. Гнатєвої, В. Воротіна, С. Стоянової-Коваль, О. Митяй, А. Кравчук та ін. [1-10].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми.

У дослідженнях науковців доволі суттєво розкрито основні напрямки державної політики протидії розвитку тіньової економіки в контексті рекомендацій міжнародних організацій, водночас потребують систематизації думки названих учених, пропонуються універсальні та актуальні на сьогодні пропозиції щодо детінізації економічної системи України на базі міжнародних стандартів.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження сутності, принципів і функцій міжнародних організацій та стандартів протидії розвитку тіньової економіки та їх впливу на механізми державного регулювання означеного процесу в Україні.

Виклад основного матеріалу. Міжнародні стандарти протидії розвитку тіньової економіки – це визнані в більшості демократичних держав світу еталони діяльності відповідних державних органів щодо запобігання, припинення незаконних проявів з боку окремих осіб, які мають намір одержати незаконним шляхом відповідні доходи. Саме така діяльність пов'язана з внутрішніми заходами державних органів і конкретними діями, спрямованими на міжнародне співробітництво в цій сфері.

До ключових завдань розвитку міжнародного співробітництва в напрямку державного регулювання протидії розвитку тіньової економіки доцільно віднести, по-перше, активізацію діяльності щодо припинення відтоку за кордон доходів, одержаних злочинним шляхом; по-друге, своєчасне виявлення найбільш корумпованих і великих за своїм розміром схем незаконного відтоку тіньового капіталу за останні роки та

застосування дієвих заходів (разом із правоохоронними органами) щодо повернення їх до України [1, с. 71].

Відповідно до міжнародних стандартів Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» у розділі VII «Міжнародне співробітництво» визначено загальні засади міжнародного співробітництва у зазначеній сфері (стаття 22) та повноваження державних органів щодо забезпечення міжнародного співробітництва (стаття 23) [2].

Міжнародне співробітництво щодо державного регулювання протидії розвитку тіньової економіки здійснюється суб'єктами державного фінансового моніторингу за принципом взаємності відповідно до цього Закону, міжнародних договорів України, обов'язковість дотримання яких надана Верховною Радою України, іншими нормативно-правовими актами з урахуванням рекомендацій і стандартів Групи з розроблення фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF), Спеціального експертного комітету Ради Європи з питань оцінювання заходів протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму (MONEYVAL), Європейського Союзу, Світового банку, Міжнародного валютного фонду, Егмонтської групи підрозділів фінансових розвідок, Організації Об'єднаних Націй, з якими Україна співпрацює [3].

Державна служба фінансового моніторингу України як державний орган, що здійснює регулювання та нагляд у сфері протидії розвитку тіньової економіки, проводить обмін інформацією з іноземними підрозділами фінансової розвідки відповідно до статуту Егмонтської Групи та меморандумів про взаєморозуміння. Держфінмоніторингом України за період її діяльності укладено 69 меморандумів про взаєморозуміння з іноземними підрозділами фінансової розвідки (ПФР) [4, с. 186].

Останні роки ознаменувалися тим, що розвинені країни активно розпочали боротьбу з тіньовим сектором економіки. У більшості цих країн створено законодавчу базу для судового переслідування осіб, винних у незаконному отриманні доходів та їх легалізації, реалізовано систему заходів щодо конфіскації доходів, отриманих злочинним шляхом, зокрема регламентовано відповідні заходи протидії цьому виду злочинів і пов'язаний з їх реалізацією механізм взаємодії національних правоохоронних і контрольних органів.

Система міжнародних стандартів щодо протидії розвитку тіньової економіки становить собою раціональну побудову взаємозалежних елементів, заснованих на загальних і спеціальних принципах міжнародних взаємовідносин. В основі системи лежать загальні принципи, а саме принцип суверенної рівності, принцип співробітництва, принцип сумлінного виконання міжнародних зобов'язань.

У міжнародних нормативно-правових актах можна виокремити спеціальні принципи, які є комплексними та системотвірними щодо загальних. До таких принципів належать: принцип установлення в національному законодавстві відповідно до норм міжнародного права кримінальної та адміністративної відповідальності за розвиток тіньової економіки в країні; принцип співробітництва уповноважених державних органів, принцип обмеження банківської таємниці в інтересах боротьби з цим видом злочинів, принцип неприпустимості невмотивованої відмови у правовій допомозі. Такі принципи чітко простежуються в міжнародних нормативно-правових актах, що регулюють співробітництво з регулювання процесів протидії розвитку тіньової економіки [5, с. 43].

Система міжнародних стандартів щодо регулювання протидії розвитку тіньової економіки включає комплексні взаємопов'язані елементи норм, спрямованих на наближення національного законодавства до міжнародних стандартів, що встановлюють кримінальну та

адміністративну відповідальність за правопорушення в цій сфері; норм, що регулюють обмін інформацією й співробітництво в сфері оперативно-розшукової діяльності; норм, які регулюють надання правової допомоги при проведенні розслідувань і судових розглядів; норм, що регулюють створення й співробітництво підрозділів фінансової розвідки; норм, які визначають повноваження державних регуляторів і фінансових інститутів; норм, спрямованих на вдосконалення національних превентивних заходів, що ускладнюють можливе здійснення цього злочину [6].

Міжнародна система регулювання протидії розвитку тіньової економіки становить собою сукупність міжнародних і національних інституціональних і правових механізмів, спрямованих на попередження, виявлення й припинення діянь, що мають на меті скоєння злочину щодо незаконного отримання доходів: це кримінально-правові, адміністративно-правові та фінансово-правові методи регулювання суспільних відносин, що виникають у зв'язку з цим. Зазначена система складається з таких елементів: міжнародні договори й акти; міжнародні й регіональні організації та інші органи; національні організаційно-правові системи протидії розвитку тіньової економіки [7].

Предметом регулювання в рамках такої міжнародної системи детінізації економіки є спеціальний комплекс фінансових, контрольних і оперативно-аналітичних заходів, спрямованих на попередження, виявлення й нейтралізацію економічних операцій, пов'язаних із зазначеними правопорушеннями, а також діяльність адміністративних і правоохоронних органів.

Організаційно міжнародна система регулювання процесу протидії розвитку тіньової економіки представлена як міжнародними й регіональними організаціями, так і структурами, що формально не є

міжнародними організаціями, водночас разом із тим відіграють значну, а іноді й ключову роль у цій міжнародній системі.

Вивчення функцій і повноважень усіх задіяних у зазначеній системі міжнародних і регіональних організацій і структур дозволяє виокремити основні напрямки їх діяльності у сфері протидії розвитку тіньової економіки: створення міжнародних стандартів щодо вирішення цього питання, їх доповнення, удосконалення й поширення, перевірку ефективності реалізації таких стандартів на національному рівні, а також надання потрібного організаційно-технічного сприяння в їх реалізації.

Крім того, слід зауважити, що ключовою особливістю такої міжнародної системи є те, що одночасно з регулюванням міжнародного співробітництва у встановленій сфері між компетентними органами різних держав передбачається також забезпечення формування відповідних національних режимів у кожній країні [7].

Міжнародні стандарти регулювання процесу протидії розвитку тіньової економіки закладають основи організації й нормативно-правового забезпечення національних режимів у цій сфері й передбачають чинний механізм перевірки їх реалізації, у зв'язку з чим ефективність національних режимів є віддзеркаленням ефективності реалізації відповідних міжнародних стандартів і відповідно самої міжнародної системи. Тому в результаті аналізу нормативно-правового забезпечення національної системи регулювання процесу протидії розвитку тіньової економіки було виокремлено два рівні – міжнародний і національний.

Важливими міжнародними джерелами забезпечення механізмів ефективної реалізації у сфері протидії розвитку тіньової економіки є міжнародні двосторонні й багатосторонні договори України. Як було зазначено вище, Україною було підписано низку меморандумів з 69 державами (Єгипет, Таджикистан, Російська Федерація, Греція, Фінляндія, Індонезія, О.А.Емірати, Ізраїль, Йорданія, Казахстан, Монголія,

Туреччина, Андорра, Бермуди, Сан-Маріно, Монако, Острови Кука, Нідерланди, О-в Мен, Чорногорія, США, Австралія, Нідерланди та ін.) [8].

Міжнародні стандарти щодо регулювання процесу протидії розвитку тіньової економіки виявляються в запропонованих заходах, закріплених у документах Ради Безпеки ООН, Ради Європи, Світового банку, Міжнародного валютного фонду, а також рекомендаціях FATF й інших спеціалізованих міжнародних структурах.

Серед міжнародних організацій, що значної уваги надають проблемі протидії розвитку тіньової економіки, особливе місце посідає FATF, оскільки запропоновані нею важелі є комплексними та системними. У FATF розуміють, що розвиток тіньового сектору економіки негативно впливає на економічний розвиток будь-якої країни, заважає боротьбі з організованою злочинністю й ефективному державному управлінню, підриває основи довіри до законодавства, породжує корупцію.

Результати проведеного дослідження дали підстави стверджувати, що співпраця України та FATF почалася ще за часів здобуття Україною незалежності та свідчить про недостатнє й неефективне використання Україною інструментарію детінізації економіки, що пропагує ця міжнародна організація. Високий рівень тінізації економіки того часу (тіньовий ВВП складав близько 70 %), монополізація та криміналізація економіки, недорозвинутість фінансового сектора були характерними для України після розпаду Радянського Союзу.

Державні заходи в напрямку імплементації рекомендацій FATF були безсистемними та неефективними. Саме тому 1 вересня 2001 року Україну було включено до «чорного списку» FATF, що свідчить про незадовільну роботу Уряду з реалізації заходів протидії розвитку тіньового сектора економіки [9, с. 81].

Унесені на той час зміни до вітчизняного законодавства щодо протидії розвитку тіньової економіки були декларативними та значно не

вплинули на ситуацію, хоча і сприяли виключенню України з «чорного списку». Проста і дієва система протидії розвитку тіньової економіки не була реалізованою в той час в Україні, оскільки зазначені зміни було здійснено на вимогу FATF, а не для справжньої протидії тінізації економіки чи забезпечення прозорості фінансових операцій.

Упроваджуючи міжнародні стандарти FATF для оцінювання ризиків тіньового сектора економіки в Україні, Кабінетом Міністрів України та Національним Банком України прийнято спільну постанову (№ 717 від 16 вересня 2015 р.), якою затверджено Порядок проведення національного оцінювання ризиків у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму, й оприлюднено її результати.

У цьому напрямку Міністерством фінансів України розроблено проект наказу «Про затвердження Критеріїв ризику легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму й фінансування розповсюдження зброї масового знищення».

Урядом України впродовж 2014 року було вжито низку заходів щодо приведення українського законодавства відповідно до рекомендацій FATF. Ідеться про ухвалення Закону України № 5114 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення кінцевих вигодонабувачів юридичних осіб та публічних діячів», що передбачає перевірку в реєстрах майнових прав і закладає основи системи протидії корупції серед публічних діячів, а також Закон України № 1702-VII «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», спрямований на виконання Україною взятих на себе зобов'язань з імплементації до національного законодавства Стандартів FATF і домовленостей у межах угоди «стенд-бай» (SBA) з Міжнародним валютним фондом, а також підтверджує

європейський вибір розвитку нашої держави. Цим документом здійснено спробу комплексно вдосконалити національне законодавство у сфері фінансового моніторингу [2].

Як відомо, Всесвітній банк розробив два інструменти з національного оцінювання ризиків (інструменти національного оцінювання ризиків першого та другого покоління). Інструменти Всесвітнього банку по суті є інструментами самооцінювання, що мають сприяти країнам у зміцненні їх потенціалу щодо збору й аналізу корисних даних, статистики та інформації, а також у запровадженні ризик-орієнтованого підходу.

Міжнародним валютним фондом розроблено методику попереднього національного оцінювання ризиків. Її мета полягає в попередньому встановленні сутності та рівня загроз, уразливостей, наслідків і пов'язаних з ними ризиків для країн у сфері відмивання коштів з можливістю дальшого використання цієї інформації для формулювання своєї політики протидії відмиванню коштів та ефективного розподілу обмежених ресурсів, що виділяються на протидію відмивання коштів.

ООН з метою узагальнення практики протидії легалізації (відмиванню) злочинних доходів у світі та розроблення спільних міжнародних програм з такими структурами, як FATF, Світовий банк, Інтерпол, із протидії цьому явищу було створено ініціативу IMOLIN (Інформаційна міжнародна мережа з протидії відмивання коштів) [10, с. 17].

Така мережа містить відповідне законодавство з протидії розвитку тіньової економіки, розроблене з використанням передового досвіду, що може бути оперативним впровадженням до національного законодавства або слугувати базою для його формування. Ця мережа також об'єднує базу нормативних актів, що регулюють організацію протидії розвитку тіньової економіки. Така інформація є особливо важливою, оскільки дозволяє

проаналізувати особливості механізмів регулювання процесів протидії розвитку тіньової економіки в різних країнах та узагальнити кращий досвід.

Висновки з даного дослідження. Підсумовуючи, слід зазначити, що завдання протидії тінізації економіки України особливо гостро постає за умов сучасних геополітичних викликів, євроінтеграційних процесів. Окреслені вище напрямки протидії тінізації економіки України формують основний сутнісний базис державної політики протидії тіньовим економічним процесам для дальшого розроблення комплексного плану детінізації економіки України. Протидія тінізації економіки України вимагає проведення поліпредметних досліджень, розроблення комплексної стратегії протидії у співпраці із зарубіжними партнерами, зокрема міжнародними організаціями, насамперед з метою використання їх позитивного досвіду та стандартів у боротьбі з цим загрозливим для національної безпеки явищем.

Перспективи подальших розвідок. У подальшому плануємо продовжити наше дослідження, ґрунтуючись на новітніх напрацюваннях міжнародних організацій та використанні сучасних стандартів протидії розвитку тіньової економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дяченко О. П. Імплементация зарубіжного досвіду щодо формування антикорупційної політики України / О.П. Дяченко // Інвестиції: практика і досвід. – 2017. - №21. – С. 69-72.
2. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» // Відомості Верховної Ради (ВВР) від 14.10.2014 №1702-VII - 2014. - №50-51. – Ст.2057 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1702-18>
3. Committee of Experts on the Evaluation of Anti-Money Laundering Measures and the Financing of Terrorism (MONEYVAL) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/moneyval/default_en.asp. (engl).
4. Гришова І. Ю. Дієвість механізмів державного управління в сфері протидії тіньовій економіці в Україні / І. Ю. Гришова, О. П. Дяченко // Право та державне управління. – 2016. - №3. – С. 183-189.

5. Гришова І. Ю. Корупційні ризики та зарубіжна методологія їх оцінки в системі економічної безпеки / І.Ю. Гришова., О.О.Красноручський // Проблеми і перспективи економіки та управління : науковий журнал / Черніг. нац. технол. ун-т. – Чернігів : Черніг. нац. технол. ун-т, 2015. – № 4 (4). – С.40-46.
6. Patrizi V. Measures of Concealed Employment: pitfalls and Insights / Patrizi V. // Guidebook to statistics on the hidden economy: conference of European statisticians, United Nations. – N. Y., 1992.
7. Cassel D. Funktionen der Schattenwirtschaft im Koordinationsmechanismus von Markt und Planwirtschaften / D. Cassel // ORDO. Jahrbuch für die Ordnung von Wirtschaft und Gesellschaft. Bd. 37. – 1986. – S. 73–101.
8. Schneider, F. The Shadow Economy in Europe. / F. Schneider, A. Kearney. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.iberglobal.com/files/2015/Shadow_Economy_Europe.pdf.
9. Кравчук А. О. Тіньові аспекти економіки України в податковому секторі / А.О. Кравчук // Український журнал прикладної економіки. Тернопільський національний економічний університет. 2016. Том 1. - № 3. - С. 79-86.
10. Schneider F. The Size and Development of the Shadow Economies of Ukraine and Six other Eastern Countries Over the Period of 1999 – 2015 / F. Schneider // Наук. журнал ХНЕУ «Економіка розвитку». – 2016. – № 2 (78). – С. 12-20.

Statement of the problem and urgency. In the context of the risks of imbalances in the world economy, threats of crisis phenomena, changing approaches to mechanisms and instruments for the shadowing of economic activity is a prerequisite for ensuring economic stability to crisis phenomena. It is precisely because of this that international organizations and standards for combating the shadow economy have a significant influence on the mechanisms of state regulation to counteract the development of the shadow economy in Ukraine.

The purpose of the article is to study the conditions, principles and functions of international organizations, standards of counteraction to the development of the shadow economy and their impact on the mechanisms of state regulation of this process in Ukraine.

Our task was to study definition and substantiation of mechanisms of state regulation of counteraction to the development of the shadow economy in the context of the functioning of international organizations and organizations.

Summary. International standards to counter the development of the shadow economy is recognized in most democratic countries of the world

standards activities of relevant state bodies to prevent, stop illegal manifestation from the individuals that intend to obtain by legal means the relevant income. It is this activity related to the internal activities of state bodies and concrete actions, aimed at international cooperation in this field. A system of international standards to counter the development of the shadow economy is a rational arrangement of interrelated elements, based on General and special principles of international relations. The system based on common principles, namely: the principle of sovereign equality, the principle of cooperation, principle of good faith fulfillment of international obligations.

According to the international standards of the law of Ukraine "On prevention and counteraction to legalization (laundering) of proceeds from crime, financing of terrorism and proliferation financing weapons of mass destruction" in section VII "International cooperation" defined the General principles of international cooperation in this area (article 22) and the powers of public bodies to ensure international cooperation (article 23).

International cooperation in the field of state regulation impeding the development of the shadow economy is carried out by the entities of state financial monitoring on reciprocity principle in accordance with the present Law, A special expert Committee of the Council of Europe for evaluation of measures to counter money laundering and financing of terrorism (MONEYVAL), European Union, world Bank, International monetary Fund, international treaties of Ukraine, the binding nature of which is given by Verkhovna Rada of Ukraine, other normative legal acts considering recommendations and standards of the Group on developing financial measures to combat money laundering (FATF), The Egmont group of financial intelligence units, United Nations, with which Ukraine cooperates.

Conclusions and outcomes. Summing up, it should be noted that the problem of counteraction of shadow economy in Ukraine is particularly acute in the context of current geopolitical challenges, the European integration

processes. The designated directions of counteraction of shadow economy of Ukraine form the main essential basis of the state policy of counteraction of shadow economic processes for the further development of a comprehensive plan of unshadowing of economy of Ukraine. Combating shadowing of economy of Ukraine requires polpredstva research, development of a comprehensive anticorruption strategy in cooperation with foreign partners, including international organizations, primarily with the aim of using their positive experience and standards in the fight against this threatening to national security phenomenon.